

Шишкіна Євгенія Костянтинівна

**ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ БОН
СОЮЗУ РОБІТНИЧИХ І СЕЛЯНСЬКИХ ТОВАРИСТВ
СПОЖИВАЧІВ «СОРОБКОП».**

Об'єктивне висвітлення подій минулого вимагає від історика широкого використання різноманітних джерел. Найчастіше використовуються письмові джерела: законодавчі акти, постанови, мемуари, епістолярна література і т.д. Рідше науковці мають справу з такими джерелами як паперові гроші. І хоча розвиток боністики стає дедалі активнішим, залишається велике поле для досліджень.

Останнім часом все більше уваги боністи стали приділяти необов'язковим грошам (бонам), з'явилися роботи присвячені бонам Галичини і Волині, цікавлять боністів необов'язкові гроші Харкова, Полтави та інших міст[1-6], рідше звертається увага на бони м.Києва. Авторіві здалося доцільним дослідити саме їх, оскільки вони можуть багато про що сказати не тільки стосовно історії самого міста, але і взагалі про фінансове положення в державі.

Метою проведеного дослідження було виявлення за допомогою джерелознавчого аналізу бон «Соробкопу» рис, характерних для грошового обігу цієї організації, а також з'ясування особливостей внутрішнього грошового обігу України взагалі.

Союз робітничих і селянських товариств споживачів «Соробкоп» було засновано 22 травня 1922 р. [7]. Знаходився він у центрі міста (вул. Воровського (Хрещатик), 27) [8], мав торгові контори і представництва у багатьох містах країни, в т.ч. у Москві та Петрограді [9], об'єднував робітничі кооперативи (Робкопи) та єдині споживчі товариства (ЄСТ) не тільки Києва але і інших міст. З цих же документів з'ясовується, що на жовтень 1923р. «Соробкоп» мав у Києві 11 магазинів, з них три універсальні. Крім того,

«Соробкопом» були організовані кілька столових і чайна [10] *. З підприємств він мав пекарні, млини, конфетну та макаронну фабрики, миловарний, оцетний та цвяховий заводи [11]. Займався Союз також друкарською діяльністю (випускав газету «Робітничий кооператор»), мав бібліотеки та читальні [12]. Широкі фінансові відносини «Соробкоп» мав з Київським відділенням Всеросійського кооперативного банку (Всекобанка), Державним банком, Всеукраїнською кооперативною спілкою та ін., у яких брав грошові (банки) та товарні (спілка) кредити, а також з підлеглими йому кооперативами, які сам кредитував [13]. І хоча «Соробкопу» бракувало обігових коштів і він заборгував в продовж 1923-1924рр.. значні суми своїм кредиторам [14], він поводив себе впевнено, з честю витримував погрози кредиторів [15], при чому останні, навіть, давали йому хороші рекомендації [16].

Про те, що це дійсно була велика і авторитетна організація свідчить, наприклад, керівництво Київського відділення Всекобанка: «Сим удостоверяем, что Киевский Союз рабочих и крестьянских обществ потребителей «Соробкоп» является крупнейшей кооперативной организацией Правобережья Украины, обслуживает как кооперативы Киевской губернии, так и экономически тяготеющие к Киеву части губерний Черниговской, Подольской, Волынской и Полтавской и в коммерческом отношении является вполне (перечеркнуто) очень солидной и кредитоспособной торговой организацией, заслуживающей полного доверия. 29 октября 1923 года»[17].

Звернемось до емісії «Соробкопа». Вона припадає на період з 1921 по 1925р., коли вже набрала сили тверда валюта («червонець»), однак проблема дрібних грошей усе ще не була вирішена, і у країні продовжували використовуватися незагальнообов'язкові гроші.

---

* оскільки ці дані повністю співпадають з даними на «талонах» «Соробкопа» можна припустити, що саме осінню 1923р. вони були випущені.

Бони «Соробкопа» мають свої особливості та загальні риси, характерні для країни в цілому. Визначити їх можна провівши джерелознавчий аналіз цих бон^{**}.

Найважливішими є палеографічні ознаки грошей. За їх допомогою було встановлено належність емісій до Союзу робітничих і селянських товариств споживачів «Соробкоп», з'ясовано, що випущені бони були у м. Києві.

Номінал бона прямо не вказується, позначається лише те, що пред'явнику буде видано товарів на зазначену (фіксовану) суму у грошових знаках 1923р., що є доказом того, що для емітента було важливим підкреслити повагу і верховенство існуючих радянських грошових знаків, які на той час були основними грошовими одиницями у державі, з одного боку, і приховати наявність власного внутрішнього грошового обігу – з другого. Крім того, наголошення на тому, що видаватися товари будуть за існуючими у день відпуску цінами є яскравою ознакою грошової кризи, що склалася в державі [18].

Треба відмітити, що ціни у «Соробкопі» порівняно з ринковими були дуже низькі, якщо вірити даним самого Союзу, то майже на 40% [19].

Бумага, барви, якість друку досліджуваних бон свідчать про невеликі ресурси і недбале відношення емітенту до випущених бон. Пояснити це можна доволі просто, знову таки вивчаючи текст грошей. В ньому зазначалось, що дійсні бони по 31 грудня 1923р. (палеографічна та хронологічна ознака), тобто емітент вважав ці гроші тимчасовими і не докладав особливих зусиль при їх створенні.

Право на обіг бон засвідчували, судячі з підписів на бонах, один з членів правління, завідувач торгівельним відділом та головний бухгалтер «Соробкопу», що говорить про завершеність (не бланки) бон та наявність їх у обігу.

---

^{**} Аналіз проводиться на прикладі «талонів» «Соробкопу» 1923р.

Палеографічні ознаки допомагають встановити сферу обігу бон, оскільки на них іноді зазначається коло осіб та організацій, які можуть використовувати гроші. На грошах «Соробкопу» було позначено, що ними можуть користуватися усі покупці та робітники його магазинів, столових, пекарень, рундуків і т.д., при чому на бонах стояли навіть адреси магазинів Союзу, які приймали бони «Соробкопа» в платежі. Оскільки їх було доволі багато, і список закінчувався відміткою «и прочие места продажи «Соробкопа»» можна прийти до висновку, що організація ця була доволі великою. Судячи з тексту бон, гроші «Соробкопа», утім як і інші приватні грошові випуски, нічим не забезпечувались [18]. У такому випадку довір'я населення та широке використання грошей може бути викликаний лише повагою до емітенту та широкою сферою його діяльності.

Сфрагістичні ознаки бон представлені круглою печаткою, з зазначенням назви емітенту. Їхній аналіз підтверджує належність випуску до Союзу, а також, як і підписи, свідчить про право, надане емітентом, на обіг цих бон [18].

Звіряючи дані приведені на бонах з архівними, одразу видно, що печатку, яку Союз використовував для грошей, він ставив і на інших своїх фінансових документах. Тож, завдяки архівним документам оригінальність бонів як грошових документів підтверджується [20].

Хронологічний аналіз дозволив встановити час випуску грошей – 1923р та запланований термін їхнього обігу - до 31 грудня 1923р., що, як вже відзначалось, свідчить про впевненість емітенту в тимчасовості випущених бон.

Однак, треба зауважити, що бони ці, скоріше за все, знаходились в обігу і після зазначеної дати. Можна навіть припустити, виходячі з архівних даних, що вилучення з обігу бонів «Соробкопу» відбулося у 20-тих числах лютого місяця 1925р.^{***}

---

^{***} Ця дата стосується «талонів» «Соробкопу», які були замінені «заборними книжками» і тому припинили своє існування у якості бон.

Звернемось до метрологічного аналізу. Одразу помітною є назва бона – «талон» [21.С.376-377]^{****}. Цей невеличкий елемент - свідчення того, що бон був в обігу у період з 1921 по 1925р., оскільки носить нетипову для грошей назву. Справа в тому, що усі бони зазначеного періоду знаходились в обігу нелегально, тому для емітентів характерне використання різноманітних бухгалтерських, розподільчих і т.п. документів як грошових знаків. Саме тому назви бонам давались обов'язково «негрошові».

Офіційні документи Союзу прямо нічого не розповідають про його бони (воно і зрозуміло, як вже зазначалось, вони могли знаходитись в обігу тільки нелегально), але їх назва часто фігурує у фінансових документах, пов'язаних з діяльністю магазинів Союзу. Ці непрямі свідчення підтверджують реальність існування бон «Соробкопу» та їхнього широкого використання [22].

Таким чином, з одного боку джерелознавчий аналіз бон «Соробкопа» дозволяє виявити багато фактів, що стосуються його внутрішнього грошового обігу. Палеографічні, сфрагістичні, хронологічні та метрологічні ознаки талонів цього союзу свідчать про дату випуску, належність емісії, наявність бон в обігу, сферу використання талонів, відношення населення до них та загальнодержавних грошей, вони також розповідають про нові факти з історії емітенту та міста взагалі. З іншого боку аналіз бон даного емітенту підтверджує типовість для всієї країни внутрішнього грошового обігу. Ця емісія є ще одним свідченням грошової кризи 1921-1925рр. Вона має особливості характерні для усього обігу бон України. Такі як, наприклад, використання нетипових для грошей назв, нелегальність випуску, повага до загальнодержавних грошей, впевненість у тимчасовості внутрішнього грошового обігу, недбале відношення до зовнішнього вигляду грошей, їх захисту і т.д. Підтверджують та допомагають детальніше розглянути емісію «Соробкопа» архівні документи. Вони розповідають про структуру, діяльність організації. Її фінансові

---

^{****} Існували, крім того, «чеки» та бони без назви.

документи яскраво показують не тільки фінансове становище «Соробкопа» але й положення в грошовому обігу всієї держави. Архівні документи підтверджують наявність бон в обігу, допомагають більш чітко встановити сферу та час їх використання, показують процес функціонування необов'язкових паперових грошей «Соробкопа».

Загалом, вивчення внутрішніх грошей, таких як бони «Соробкопу», в перспективі може закласти основу для широкого наукового дослідження, яке б охопило необов'язковий грошовий обіг всієї України.

Список джерел та літератури:

1. Марковецька Г.М. Паперові грошові знаки і бони Східної Галичини 1914-1920 рр. / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук 07.00.06.-К., 2003.-24с.
2. Сапожник Г.В. Паперові грошові знаки та бони Волині 1914-1921 рр. як історико-економічне джерело та об'єкт боністики/ Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук 07.00.06.-Львів, 2004.- 25с.
3. Тхоржевський Р.Й. Паперові грошові знаки і бони як історико-економічні джерела і об'єкт боністики (1917-1925) /Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук 07.00.06.-К.,1995.-46с.
4. Абросимов М.В. Печатали в Харькове бонны // Панорама.-2002.-29 марта.
5. Демидов И. Житомирские чеки // Северо-Кавказский коллекционер-1930.-№7.-С.5.
6. Эберзин А.Г. Полтавские бонны // Советский коллекционер-1930.-№8-9.-С.219.
7. ДАКО, Ф.Р.-712, оп.2, спр.17, арк.128.
8. ДАКО, Ф.Р.-111, оп.4, спр.43, арк.125-127; ФР-546, оп.1, спр.476.
9. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.13,арк.137 об.

10. ДАКО, Ф.2885., оп.1, спр.10.,арк.11
11. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.13,арк.133, 163-167; Ф.2885, оп.1, спр.20, арк.36-38 об; Ф.2885, оп.1, спр.179., арк. 45.
12. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.13., арк.151, 151 об, 152.
13. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.10, 13, 20, 58; ФР-712, оп.1, спр.90, арк.28-28об; ФР-708, оп.1, спр.433, арк.8-9; ФР-289, оп.1, спр.279.
14. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.13.,арк.105об, 152, 159об.
15. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.13., арк.218-218об.
16. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.13.,арк.182; Ф.2885, оп.1, спр.10, арк.16, 19.
17. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.10, арк.16, 19.
18. Колекція Рябченко П.Ф.
19. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.13., арк..83-83об.
20. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.10, арк.8.
21. Рябченко П.Ф. Полный каталог бумажных денежных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769-1994гг.): 2-е изд., перераб. и доп. - Киев: Изд.-культ. центр «Софія» «Лісбанк», 1995.- 670с.
22. ДАКО, Ф.2885, оп.1, спр.10, 13, 20, 58, 179.